

מורשת היהדות והאוניברסיטה

(סקירה שהוגשה לסמינר של „ההתאחדות העולמית של הסטודנטים היהודיים“

ע"י מר יהודא אשכנזי,

מנהל ביה"ס ע"ש ג. בלוך באורסיי — צרפת

ציריך, דצמבר 1957)

הקיים קשר אמיתי בין מורשת התרבות היהודית והאישים שעוצבו לפי השיטות האוניברסיטאיות, כמורים כתלמידים ? או, להיפך : היש ליהודים בעלי-עצוב אוניברסיטאי, למעשה כמעט כל העלית היהודית, גישה אל המקורות המסורתיים ?

יורשה-נא לי להניח הצדה את המקרה, הנדיר מאד, של מספר מרצים גדולים בישראל ובפזורה, שיכלו לפתור בעיה זו במסגרת פרטית, באמצעיהם-הם ובעזרת אלקים.

הבעיה בכללותה, לא תוכל להיות מנותחת בצורה עיונית גרידא. למעשה, מבחינה תאורטית, יש לנו סבות מספיקות להיות שבעי-רצון : מספר האנשים בחנוך הגבוה, — כמרצים כתלמידים, יהודים מלידה, — העוסקים במדעי-היהדות, אם בהתמחות ואם לשם השכלה כללית, הולך וגדל. מציאותה של האוניברסיטה העברית בירושלים, ובמידה פחותה אוניברסיטת "בר-אילן" ו"ישיבה יוניברסיטי", ודאי נתנו חלקם לגדול זה.

לאידך, אין להכחיש שמשכילים יהודיים, במספר ההולך וגדל, מבקרים בישיבות, ביחוד באירופה, בה נוצרה, מאז תום המלחמה, תופעה של חקר אמיתות יסודות היהדות; תופעה שקמה, בין שאר הגורמים, עקב פעילותן של תנועות הנוער, החלוציות או הדתיות, וכן עקב פעילותם של מספר רבנים בעל-זיומה ומרץ. על-כל-פנים, יש פחות מקום, באופן מעשי, להיות אופטימיסטים. אם נאחד זים בעובדות-מש, נתוחכנה של הבעיה, על בסיס נסיוני יוכיח שאין כל קשר בין מורשת התרבות היהודית והאוניברסיטה.

עליכן, אם ברצוננו לעשות עבודה יעילה, יש צורך דחוף לחקור לראשונה את הסיבות למצב דברים-זה ולהסיק, בהמשך, את המסקנות לפתרונה. הבעיה רחבה וגדולה ויש צורך עליכן להצמד לראשי-פרקים.

ההשכלה במקצועות היהדות .

קיימים, פרט לישיבות, עליהן נדבר מאוחר יותר, מוסדות רבים ללמודים גבוהים של מדעי-היהדות, שהאופיני בהם הוא מכלול מקצועות היהדות באוניברסיטה העברית בירושלים, בה לומדים את התנ"ך, התלמוד, המדרש, הזוהר וקטעי קבלה. זאת אומרת : למעשה כל התורה על ענפיה השונים. מכל מקום, באופן עקרוני, מקורות

אלו נלמדים באופן בלתי-תלוי וללא קשר לסמליות האופינית היכולות לעורר ידיעות אלה אצל האדם המאמין. הם נלמדים כמדעים אוניברסיטאיים מנקודת-השקפה של לחוד בלבד, שיטה שהיא מעלה גדולה, אמנם, אבל במקצועות אחרים. רצינות השיטה, בהירות התוצאות (אם לא כמותן) ומצפונם המקצועי של האנשים העוסקים בלמוד, — הדומה לע-

תים קרובות לעקרון של „תורה לשמה“ מעין „אמנות לשם אמנות“, — אינם מוטלים בספק. המדענים המתמסרים לכך הנם, לרוב, בעלי יושר אינטלקטואלי מוחלט. הסטודנטים עצמם מתענינים בל-מוד במדה שוה כסטודנטיבי השאר ענפי הספרות העולמית העתיקה.

ובכל זאת, אין זה מפחית את העובדה כי העסוק הוא במסגרת אתנוגרפית גרידא. העובדה שאתנוגרפיה זו נעשית לרוב על-ידי יהודים, היא אמנם עובדה בעלת חשיבות בלתי-מבוטלת, אולם אי-נה גורמת לשנוי רב בתוצאות. בתכן המלה „מורשת“ יש, בהיבצעמה, הדגשה רבה על העבר, והתלמיד קושר זאת עם חשיבה של יהדות של עבר, של זמנים עברו, של יהודים אחרים ושונים מאתנו החיים בעולם החדש-המודרני, והחושבים דרך מסגרות אחרות לחלוטין, מסגרות להן נותנים אנו זכות-הכורה למה שאנו רואים וחשים.

משמעותה העיקרית של „מורשת“, שהיא : להאמין-בה, לראותה כמורשת שלנו, כנושאת את עיקרי-הרוח והדת שלנו — היא נחלת יחידים. משמעות-זו אינה נוגעת למדען, אפ-לא לתלמידו, במשך הלמוד. הלומד או הסורא צריך לשפוט באורח עצמאי את ערכן של הידיעות הנלמדות; מעין מורשת אבות. הנסיון מוכיח שהוא עושה זאת תמיד בגלל סיבות חיצוניות, לחלוטין לתכן האינטלקטואלי הטהור. סיבות אלו הן ספרותיות (יופים של הכתובים; למשל : „הם יפים“ או „אינם יפים“ או „יפים יותר“) או רגשיות (גאווה לאומית או ערכה הנערץ של תרבות זו בשל עתיקר-תה) וכיוצא באלה. זאת אומרת שתכנן זה נתקבל כחיצוני. הנסיון של הזר וזה של המזר קרובים זה לזה. הם נפגשים באקזוטיקה, וזה האופי שמקבלת האתנו-גראפיה של המשכילים היהודים עצמם. מנקודת ראות מיתודולוגית התוצאה הנה נכרת. טקסטים שהיו נדירים לפנים — הפכו להיות מצויים. בהירות ההו-צאה לאור של הספרים עושה הרבה

לקריאה הנוחה של המתחילים. הופעת מילונים, פירושי-מונחים, מונוגרפיות ואנציקלופדיות מתרבה והולכת. דברים שהיו נעלמים — הוסר הלוט מעליהם והפכו נחלת-הכלל; וכל אלו גורמים להפחתת נחיצותו של המורה במדה הולכת וגדלה. הכל מוכיח כי דברים אלו קיימים וכדאי וטוב להתמסר להם.

אולם מנקודת הראות העיקרית המעי-סיקה אותנו, מבחינת ענינם הרוחני, התוצאה הנה, בכל אופן, בנדר אסון. חיתומם של טקסטים אלו מתחזק. מעת שאותה מחיצת בורות „אוניברסיטאית“ הוסרה — איש אינו יכול להיות בחזקת מתעלם מן העובדה כי לאכותינו היתה דרך חשיבה „מזורה“ וכי ערוציהם הני-פשיים הרחבים או העמוקים התבטאו בשיטות אינטלקטואליות, דומה, שלא מעלמא הדין. הבעיה לדעת עדימה תופפת החציאות את האמת אצל אנשים אלו שהורישו לנו מורשת אבות זו — אינה נשאלת כלל. אין רוצים להעמידה. אין חעיונים להעמידה. מכל-מקום, בעת שמד עיזים לעשות זאת — בא דבר זה על מנת להעמיד סבות רבות ככל האפשר שלא להאמין...

מדע מעין זה מביא לעתים את העוסק בו את להתנצלות. במקרה השכיח יותר התנצלות זו היא חסרת-עוז.

ברם, המרצים יודעים שהסטודנטים מעמידים לפניהם שאלה זו, כיהודים, ולא רק כ„מזוחות טהורים“ העוסקים בל-מוד עצמו. לכל אחד יש נסיון משלו בנדרו, והמרצים בכלל. כידאם ישנו יצור בעולם אותו אין אתה יכול להטעות או לרמות בנדרו-זה — הרי זה אתה עצמך. מדע-זה, בייחוד, צריך שיהיה נלמד כפי שהוא מציג את עצמו; דהיינו : כמכלול של אמונות-היהודים, ובהתאם לכך, ובאותו זמן ממש, בלווי הטעם הש-כלי הגורם להאמין.

היושר המדעי עצמו, דומה דורש זאת, כפי שהוא דורש, אחר-הכל מכל אתנו-גראפיה אחרת, אף של אלו שהן באמת בתחום של „עבר עליהן הכלח“.

נקודת הראות הרתית :

בכך מבחינה פסיכולוגית. יתר-על-כן : אף אם מרבית היחידים הוא כופר — כפירה זו בישראל נשארת ענין של מצד-פון אישי. קומץ יחידים-נשאר קומץ יחידים ואינו יכול להתיימר למלא את מקור-מו של הקבוץ אשר בו הוא נכלל. למרצה יש, איפוא, הזכות המקודשת לכפור בא-לי-שקר. מאומה לא יוכל להביא אדם להאמין בה' פרט לנסיונו האישי. הדרך, לרוב, ארוכה ולכל אחד הנתיב שלו.

אולם, מעת שמורה יהודי מרצה לפני תלמידים על איכותו של כתוב שנתחבר ע"י יהודי מאמין, יהא-זה נביא או מיש-הו אחר, שומה עליו לעשות זאת ע"י שיטשטש לחלוטין את עצמו לפני המה-בר, אם-לא ע"י שזודהה עמו. חובה עליו לעשות זאת כאילו היה זה המחבר-החי מדבר עתה. במלים אחרות : עליו להיות „דובב שפתי ישנים“.

המרצה הנוטל על שכמו את התפקיד להגיש את התכן האינטלקטואלי של אמר-נות עמו חייב לעשותו בשם עמו המאמין בתכן זה. זו חובה גדולה של המצפון המקצועי אשר בלעדיה מאיימת הסכנה התמידית של הפקעת טבעיותו של החור-מר עליו דנים. כגון העמדת מה שהוא „האמת“ כ„מעשה כשפים“ או זה שהוא למעשה „תרכובת של דעות“ כ„בלתי הגיוני“, וכו'; אלו הם מקרים שאין להכחיש שהם קיימים, אף אם אין נוטלים חלק פעיל בכך.

הגורם המונע הרגיל הוא שהדת או האמונה הוא ענין אישי, ובנגוד לכך היושר-המדעי דורש להשתחרר מן התלות באמונה במחשבות מוזרות שייתכן והטקסטים הנלמדים, מביעים. כאן צריך היה ראש-הישיבה בתפקידו להתעלות על עצמו ולשכנע את שומעיו, כי אידאות אלו חזקות ומבוססות-הן וראויות לא-דק להיות נלמדות, אלא ראויות הן אף שיחדרו לעד-מק הבנתן. זה ענין ל„שלמות-ההתנצלות“ שהיא הרבה מתחת לכבודו של המדען.

היכן עומדים אנו במציאות ?

למעשה, יש כאן טעות חמורה. מורשת-אבות התרבותית היהודית הנה מורשת קבוצית, מורשה של עם, שבתור-עם הוא מאמין. זוהי תמציתו הרוחנית שאינה נתנת לערעור, ומכאן שחוסר האמונה הוא נחלת-היחיד, ולא להיפך ! מכל-מקום כך הוא המקרה לגבי עם יש-ראל שהם „מאמינים בני מאמינים“. העובדה הדתית עבור עם-ישראל היא ברית שבין אלקים וישראל כיצור קיבוץ. יכולתו האישית של פרט זה או אחר להיות יותר או פחות רגיש לערכה המקור-דש של ברית זו — הוא ענין אחר. היא נובעת מערכה הפסיכולוגי של הדת ולא מאפיה האנטרופולוגי. קיומו האנטרופור-לוגי של ישראל הוא בתוך הברית הדתית, אף אם פרט זה או אחר אינו חש

הישיבות :

מקודש, ומכאן שיש בו מעט שבמעט הטעם השכלי. אולם, לאמיתו של דבר, אדיקות — ותהיה גדולה כפי שתהיה — אינה יכולה למלא את ההכרה החיונית והבהירה, ואפשרות ההבנה האמיתית של המושגים בהן השתמש התנא, הא-מורא או המקובל. להאמין שאחרים יודעים או בחזקת יודעים (ה„גדולים“) אינה ממלאה את „הידיעה“ עצמה. אין

היש צורך, מתוך כך, לפנות עורף לשיטה האוניברסיטאית משום החשש להפקעת הטבעיות של תכן השליחות ? השומה עלינו להצמד לשיטה של הישיבות לפי שהן קיימות עתה ?

אין הדבר נראה כך.

בישיבות, העקרון הוא למעשה הפוך לחלוטין : להאמין באורח מוחלט וכמושכל ראשון, כי לכל הנלמד יש ערך

זה אלא שלב ראשון, המתאים לדרגת ה"חדר".

אין אפשרות, כמובן, לדבר על "ישיבה של מעלה" או "ישיבה שלפני כן" או ישיבה של "מקום אחר". שומה עלינו לעסוק במה שקיים בעולם הזה, ועתה כמש. התכונה ה"אקזוטית" או ה"מוזר" רה", עליה דברתי לפני כן, נשארת כמותישהיא. ההבדל קים בזה שאנו מאמינים למרות הכל. אין זו האמונה הדתית קה לקרן-זווית. נהפוך הוא: האמונה היא עמוקה. הייתי אפילו אומר — פראית, מעין "עזה כמות". הישיבות הנן באמת בתי-ספר גבוהים של אמונה, מוסר ואדיקות. לא! זו באמת השכלתנות שנדחקה לקרן-זווית, בזהירות רבה, כמובן.

טוענים שסמליותם של כל הדברים עליהם אנו דנים, "צפונה" היא, שהיא תתגלה מאוחר יותר, בתוספת. מתי תתגלה סמליות זו? אני מדגיש "צפונה", "חבויה" ולא "אבודה", כי אין אפשרות לומר שהיא אבודה. על-כליפנים, היא חבויה כל-כך שהתוצאה הנה שזה, פדתי למקרים נדירים היוצאים מן הכלל, ואשר מסכימים להגדירם כמסתוריים.

בעצם, אף בתוך אלו הישיבות בהן המנטליות האוניברסיטאית קנתה את ישיבתה באורח רשמי, ברור לנו כי במציאות אין זו אלא "סובלנות" ותכנה של מורשתנו היא יותר ענין של אדיקות מאשר הכרה. אין אנו באמת שבעי רצון אלא מעת שהדרישה אחר השיטה האוניברסיטאית נתקלת בסרוב — או כבית.

דבר זה הוא המסוכן ביותר. הנסיון מוכיח שנושא האמונה אינו יותר ענין של מציאותו של הק"בה, רצונו והבטתו, אלא הדבר הפשוט שלספרינו יש טעם חבו נסתה. יש צורך "להאמין" שכל המופיע כאילו הוא חסר-עמקות והנו דבר ה' עצמו. אולם מדוע אין אפישרות "לדעת" ? האם, "החכמה אכדה מבנים"?

גלישה זו של נושא-האמונה, המתרחק והולך מן התורה עצמה אל "ספרי" התורה, היא תופעה המורה מסכות תיאולוגיות

גיות הנותנות יסוד לחשוש לעליות המנטליות הצרוקיות בעתיד, אם זו איננה כבר עובדה מוגמרת. אולם, כמה שנוגע לעניננו כל זאת מסמין כי לאותם כתובים יש, בסכומו של דבר, תוצאה המקבילה באופן ספדני לזה המצוי באוניברסיטאות החילוניות. ז'א — הוא נעדר תכונות חכמה הנובע מתוך הכתוב עצמו, והיכול להודק מיד לנפש התלמיד או הקורא המודרני. כיון שזה, מצד אחר, ואחר לחלוטין, שעל כתובים שאינם דוכרים יותר מעצמם פורשים שימות מוסר, שהן תמיד רחוסות, או יסודות תאולוגיים שהנם לעתים קרובות נתנים לזכות, ואשר שר תפקידן להסוות בצורה אדוקה ביותר על הריקנות שנוצרה.

והנה, יש מספר שזה של שימות למספר פר הישיבות, או בקרוב למספרן, דבר המסביר הרבה ענינים, שכן הסטודנט נדון למעשה לספקות. הדבר החמור הוא, שמברבית הזמן מקורן של שימות אלו עלול לקבל אופי של שימות-פילוסופיה מדויקת. דבר-זה, הנו אף-הוא, נתון מתוך הנסיון — "אם אין מים כבוד — עקרים ונחשים יש"...

רחוק אני מלומר שמדוי הישיבות אינם נושאים את תכן הידיעה אותם הם מודים. בואת מאמין אנכי לחלוטין, כפי שמניה אני שתלמידיהם מאמינים, ואין זה כלל בגדר ישאלה. מה שרוצה אנכי לומר הוא, ששיטתם מקדישה את דוב זמנה להקמת סכר של אמונה ואדיקות בלתי נתנות לשהוד בין כתובינו — שבהם אפשר למצוא באמת את דבר ה' — לבין דרישותיהם של התלמידים להבינה מיידית של הכתובים הנ"ל, כמושגים התוחמים את תפישתם. סכר-זה מוסר על זהירות רבה, אהבת הבריות ופחד מפני טעות, אבל בדרכי מפעפע גם הרבה כעם וחוסר-אונים. האמונה העוורת תופשת לעתים קרובות את מקומה של השמרנות ללא בקורת שכלית ועילה.

ברם, הנסיון מוכיח כי די שראש הישיבה יראה בתופעה רגילה דרישות אלו השכלתניות של יהודים בעולם שנברא

לשנים : בחלקו האחד מאמין הוא באורח מוחלט בערכים המפעפעים למשל מן התלמוד כבטוי לרוח הקודש, ולוֹגֵם יהא זה בשל הכוח ההגיוני היוצא-מן-הכלל הצף ועולה ממנה. אולם, בחלקו השני יודע הוא שאין לו כל הוכחה הגיונית לא-מונה שבחלק הראשון של אישיותו.

הסכנה הגדולה ביותר יכולה היתה להיות — ולמעשה הנה קיימת — שמור-רים מתוך רצון טוב או ללא כונה רעה, מנסים ליצור שיטה אישית מעבר לכל מסגרת מסורתית, דבר שאינו אלא מח-מיר את התהו ובהו בעולם הישיבות בהוסיפם ל"שיטות" העכשויות, שאינן חסרות-טעם, אחרות שהן פחות טובות, תהיינה מתקדמות או שמרניות.

יש צורך באחוד מחודש :

לאמירתה. המקרא שייך לעם, וכפי שאר-מר המדרש, "והרוצה לטעות יטעה", היום מועה הרוב מבלי שרצה לטעות כי "לכל העם בשגגה".

— רצוי היה שמורים אלו יקבלו על עצמם להפגש עם המרצים למדעי היהדות — מאמינים או בלתי מאמינים — כדי ליסד במשותף את לשון הנסוח, שאין אפשרות בלעדית עבור דורנו והדורות הבאים. אלה מאמינים בה' שחותמו היא "אמת", ואלה מאמינים "באמת". שתי אמונות כנות ומקבילות אלו אינן יכו-לות להתקרב זו לזו ?

— רצוי היה שהאנשים העובדים בחנוך האוניברסיטאי יבינו שהכתובים בהם דנים הם בעניין רב כל כך — בצורה מדעית או ספרותית — הנם כתובים או-תם חיים באמת מורים המאמינים והיוד-עים אף-מדוע הם מאמינים, בלי להיות בשל כך "חסרי בינה" או "מיסטיקאנים". רחוק מכך, לעתים קרובות יש להם הרבה שעורים, שעורים גדולים לתת להם, ובש-טחים דוקא בלתי צפויים.

— אין ספק, כל זאת מחייב, אולם, הבעיה מוצגת לעם כולו על כל שכבותיו.

כמות-שהוא ע"י האל, כדי שהכל ייהפך בהיר וכדי שהכתובים הנראים "מתים" או "נושמים בכבוד" — ייעורו לחיים וידברו עתה. על-כל-פנים זהו הנסיון או-תו עברו הסטודנטים הדתיים בצרפת של בית הספר ~~באורסי~~ באורסי עם מורם הרב צבי יהודה קוק ^{בירושלים}, לו אנו חבים הרבה תודות על שהחזיר העמדה לישנה. נסיון-זה בודאי שאינו יחיד, מכל מקום הוא מעשי ולא עיוני.

פרט לכך, במקרה הטוב ביותר, צצה תופעת-הליכה, זה בצדוה, של שני תר-בויות ושני-אורח-חיים. לתופעה זו — פרט לכלבול הנפשי שהיא גורמת לעתים קרובות — יש תוצאה שכלית, והיא — הסטודנט, או בחור הישיבה מתפצל, כאילו

ערל"ט"א

הרי לפניכם, הבעיה במצבה הנוכחי מוגשת בקצרה, עם כמעט כל המקרים היוצאים מן הכלל. המעורר הוא שכל זאת עדיין קיים, כפי שהוא, ועמנו חי וקים למרות כל המכשולים שהם למעשה דרך החיים עצמם.

מה-אס-כן יכולה להיות דרך-הפתרון? — היא מצוייה במשפט יחיד זה: "לכוד הכוחות".

— רצוי היה שהמרצים בישיבות ילמ-דו יחדיו, ותחת ניהולם של הגדולים, כדי להפגיש את התוכן של ידיעתם ולאחדו מיסודותיו. להכיר שהתורה יחידה היא, אלקים הוא אחד ועם ישראל יחיד הוא — מחייב לשים קץ לבירוד זה הגורם, לדוגמה, שלתלמידים הצמאים לעיקר במשך כל ימי חייהם — אין משחררים אלא אחת לשנה חידוש מדרגה י"ג, שאינו ניתן לטיפול בשל היותו חתום. הפחד ההדדי מפני אבק-מינות הוא ההופך ברוב המקרים לעקר דבר, שיכול היה להיות פורה. קשר שתיקה זה אפשרי שישבר, ודי רק-אם יאמרו את האמת באומץ. האם הכתובים חששו מפניה? הם דוגמה

נבואי המשנה הראשונה של פרק ב'
במסכת ברכות : ויורשהנא לי לומר
בנוסח חז"ל על המשנה —
„היינו „קוראים" בתורה כדי לאייתה,
להגיה את הספרים המחודשים לשומרם
מפני השכחה, ע"י ספירת האותיות, המ
לאות והחסרות. הגיע הזמן לקרוא כדי
בעי. אולם זה הגיע פתאם, והרינו חוזר
רים ושונים, חוזרים מבלי לקרוא"...
— יתאספו כל מורינו, ויסבירו כל
אחד את עצמו בכנות. נעמוד במשך כל
הלילה על פתח המערה, על המשמר, כדי
לבוא ולומר להם, כמו בבני ברק העתי-
קה: „...רבנותינו הגיע זמן קריאת שמע
של שחרית!"...

ע"ה יהודא במה"ר
דוד אשכנזי ס"ט.

יטענו כי אהבה ללא מיצרים דרושה
כדי להפיל את חומות האינטרסים הפו-
ליטיים, האישיים או האחרים, הנוטלים
חלק במערכה זו. אין זה מעניננו, אין זה
נוגע לסטודנטים היהודיים — כיהודים
— של האוניברסיטה כמו אלו של הישי-
בה. האהבה ללא-נכול הנדרשת — קיימת
ברצון אין-קץ לחיים של עמנו, ובהכטחה
שה' הבטיחו. בכל-אופן, להציג בעיה
זו-למי שזכותו שתהיה מוצגת לפניו —
הוא תפקידה הדחוף של „ההתאחדות
העולמית של הסטודנטים היהודיים", כי
הבעיה שהוצגה בזה היא בעיתה-היא. אם
תרצה היא — לא תהיה זו אגדה, ואין
היא יכולה לצפות להוצאתה לפועל ע"י
אף אחד אחר.

חיים אנו בדור, בו מתנשמת באורח-

מכון מניטו